

II ХАЛҚАРО ИЛМИЙ-АМАЛИЙ КОНФЕРЕНЦИЯ

**Ўзбекистон Республикаси ҳаракатлар
стратегияси: макроиқтисодий
барқарорлик, инвестицион фаоллик ва
инновацион ривожланиш истиқболлари**

**Илмий маъруза ва мақолалар
тўплами**

IV ШУЎБА

2019 йил 27-28 май

ДАВЛАТ МОЛИЯВИЙ НАЗОРАТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Жабборов Азамат Алижонович¹

*¹Ўзбекистон Республикаси молия
вазирлиги хузуридаги Бюджет-
солиқ тадқиқотлари институти
“Бюджет ҳисоби, аудит ва молиявий
назорат тизимини такомиллаштириш
лойиҳаси” бош мутахассиси*

Бугунги кунда мамлакатимизда молия тизимида, ҳусусан давлат молиясида амалга оширилаётган ислохотлар таркибида ахборот технологиялардан кенг фойдаланишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бу ислохотлар, рақамли иқтисодиётни янада ривожлантиришни ўзида акс эттирибгина қолмасдан, маблағларни автоматлашган дастурий мажмуалар асосида йўналтириш орқали улар бўйича маълумотларни шакллантириш ва ишончли сақлаш, тезкор олиш, таҳлил қилиш ва бир сўз билан айтганда самарали бошқаришни таъминлашга хизмат қилмоқда. Шу билан бирга ахборот технологиялардан кенг фойдаланиш молия тизимларида инсон омилини чеклаш орқали йўл қўйилиши мумкин бўлган хатоликларни аниқлаш ва камайтириш, ҳамда юзага келиши мумкин бўлган коррупцион ҳолатларнинг олдини олишни ҳам назарда тутди.

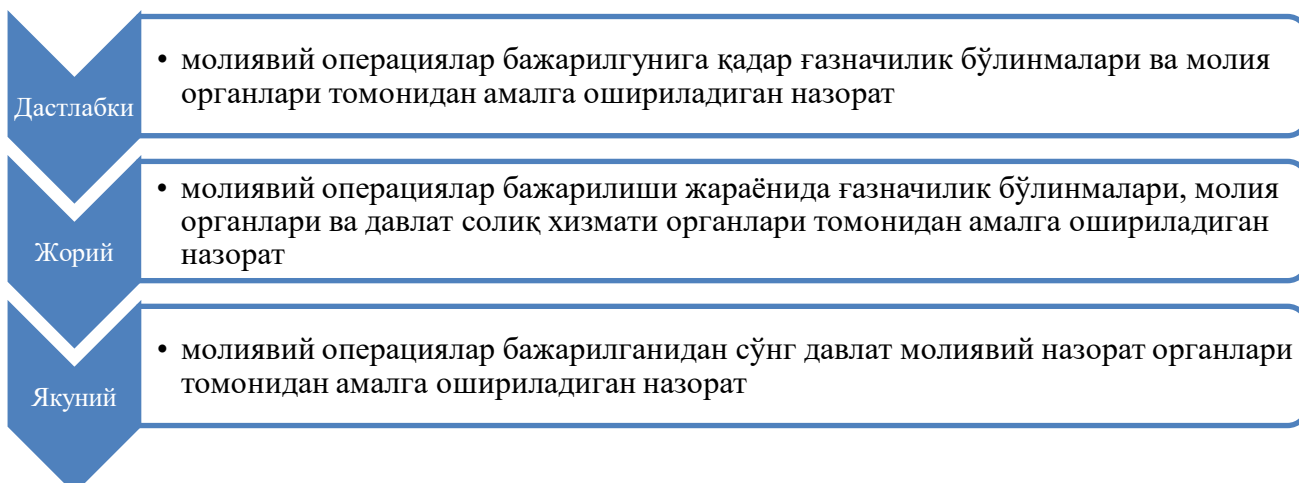
Ҳозирги кунда давлат молияси таркибида ахборот технологияларидан фойдаланиш даражаси, айниқса бюджет тизими бюджетлари бўйича юқори бўлиб, уларда маблағлар тушуми, сарфи ва ҳисоботигача бўлган жараён дастурий мажмуалар билан қамраб олинган. Бу дастурий мажмуалар иккита бўлиб, улар бюджет тизими бюджетлари ижроси учун яратилган “Давлат молиясини бошқариш ахборот тизими (ИСУГФ)” ва бюджет ташкилотларида бюджет ҳисобини юритиш учун ишлаб чиқилган “Бюджет ташкилотларининг автоматлаштирилган тизими (УзАСБО)”дир. Ушбу дастурлар орқали бюджет жараёнининг барча қисмлари, жумладан, даромадлар тушуми ва харажатларни амалга ошириш, ҳисоботларни шаклланиши ва тасдиқланиши, бюджет ташкилотларидаги барча молиявий ҳолатлар қамраб олинган.

Бюджет тизими бюджетларини шакллантириш, тузиш, кўриб чиқиш, қабул қилиш, ижро этиш, уларнинг ижросини назорат қилиш, бюджет тизими бюджетларининг ижроси тўғрисидаги ҳисоботларни тайёрлаш, шунингдек улар ўртасидаги ўзаро муносабатлар жараёнининг автоматлаштирилиши туфайли жуда катта ҳажмдаги маълумотлар шу жумладан, электрон маълумотлар базаси пайдо бўлди. Ушбу маълумотлар, бюджет тизими статистикаси ва ҳисобини юритишнинг ҳалқаро стандартлари асосида шаклланган ва жуда кўп турдаги таркибга эга. Маълумотларнинг кўплаб турларга бўлиниши оқибатида ҳажмининг ортиши уларни шакллантиришда ахборот технологияларидан

фойдаланиш орқали ҳал этилаётган бўлса-да, бу, давлат молиявий назорати жараёнини бирмунча мураккаблаштирмоқда. Чунки маълумотлар таркиби ва турларининг кўп бўлиши уларни назорат қилишда кўп вақт сарфланишига ва айниқса бу жараён бевосита назорат объектида амалга оширилса унинг (объектнинг) иш жараёнига салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Шунинг учун ҳам кўп жихатдан давлат молиявий назоратини ташкил қилиш масаласида ҳам ахборот технологияларига мурожаат қилиш катта аҳамиятга эга бўлиб бормоқда. Шу ўринда, давлат молиявий назоратини амалга ошириш юклатилган ваколатли орган бўлган Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг Давлат молиявий назорати бош бошқармаси фаолиятига тўхталиб ўтиш мақсадга мувофиқ. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 24 октябрдаги 870-сонли қарори билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг Давлат молиявий назорати бош бошқармаси тўғрисида низом”нинг 7-бандида масофавий (камерал) назоратни кенг кўламда қўллаш, замонавий ахборот технологиялари ва маълумотлар базаси воситасида текшириш объектлари ва мақсадларини аниқлаш йўли билан кам самарали тафтишларни қисқартириш билан бир вақтда бюджет ташкилотларини текшириш самарадорлигини ошириш вазифаси юклатилган.

Давлат молиявий назоратида масофавий (камерал) назоратни ташкил қилиш учун аввало давлат молиявий назоратининг ҳуқуқий асосини таҳлил қилиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Бюджет кодексининг учинчи моддасида давлат молиявий назоратига - “бюджет тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг ижроси устидан назоратни амалга ошириш мақсадида молиявий назорат объектларининг бухгалтерия, молия, статистика, банк ҳужжатлари ва бошқа ҳужжатларини ўрганиш ҳамда таққослаш” деб таъриф берилган. Ўзбекистон Республикасининг республика бюджети, Қорақалпоғистон Республикаси бюджети, вилоятлар ва Тошкент шаҳар маҳаллий бюджетлари, бюджет маблағларини тақсимловчилар, бюджет ташкилотлари ва бюджет маблағлари олувчилар, давлат мақсадли жамғармалари ва бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари жамғармалари эса молиявий назорат объектлари сифатида белгиланган.

Шунингдек, Бюджет кодексининг 173-моддасида давлат молиявий назоратининг шакллари, турлари ва усуллари белгиланган.

1-чизма. Давлат молиявий назоратининг турлари

1-чизма маълумотларидан кўриниб турибдики, давлат молиявий назорат турлари дастлабки, жорий ва якунийга бўлинади. Масофавий (камерал) назоратни ташкил қилиш имкониятини баҳолашда албатта ушбу назорат турларини эътиборга олиш лозим. Яна шунга ҳам алоҳида аҳамият бериш керакки, масофавий (камерал) назорат амалиётини ташкил этиш давлат молиявий назоратининг дастлабки ва жорий турларида фойдаланилганида якуний назоратга нисбатан катта самара бериши мумкин. Чунки бюджет тизими бюджетлари маблағлари аввало маълум бир белгиланган вазифаларни бажаришга қаратилган бўлади ва ушбу вазифаларни бажаришда керакли бўлган маблағларни мақсадли ишлатилишини уша вақтнинг ўзида назорат қилиниши бевосита бажарилаётган вазифанинг бажарилишига, қолаверса тўлақонли ва сифатли бажарилишига ижобий таъсир кўрсатиши мумкин.

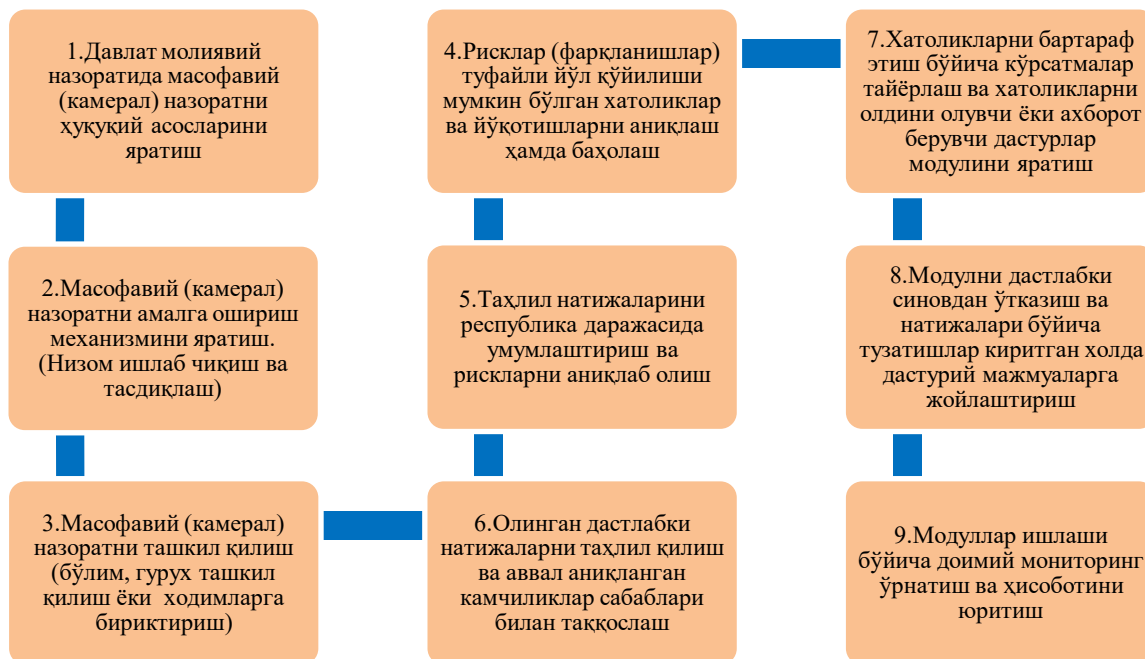
Бундан ташқари, меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда давлат молиявий назоратининг усуллари ҳам белгиланган бўлиб, уларни 2-чизма маълумотларда кўриш мумкин.

2-чизма. Давлат молиявий назоратининг усуллари

2-чизма маълумотларидан кўриниб турибдики, давлат молиявий назорат усуллари таркибига масофавий (камерал) назорат киритилмаган. Лекин шундай бўлса-да масофавий (камерал) назорат барча турдаги усулларни қамраб олиши ёки уларнинг таркибий қисми бўлиши мумкин.

Мамлакатимиз давлат молиявий назоратида масофавий (камерал) назоратни амалга ошириш вазифаси юклатилганлигини инобатга олиб, уни ташкил этиш босқичларини белгилаб олиш мумкин.

3-чизма. Давлат молиявий назоратида камерал назоратни ташкил қилиш босқичлари

3-Чизма маълумотларини таҳлили қилиш орқали кўрсатилган босқичлар бўйича қуйидаги ишларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ.

1-босқич. Давлат молиявий назоратида масофавий (камерал) назоратни ҳуқуқий асосларини яратиш. Бунда Бюджет кодексининг 3 ва 173-моддасига “масофавий (камерал) назорат” тушунчасини ва унинг таърифини киритиш лозим. Бунда, Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 70-моддасида келтирилган тушунтиришлардан фойдаланиш мумкин.

2-босқич. Масофавий (камерал) назоратни амалга ошириш механизмини яратиш. Қонуний асос шакллантирилгандан сўнг қонуности ҳужжатлар, яъни дастлаб низом ишлаб чиқиш лозим бўлади. Низомда масофавий (камерал) назоратнинг мақсади, субъекти, объекти, предмети, ўтказилиш усуллари, ваколатли муассасалар ва уларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари ёритилиши лозим бўлади.

3-босқич. Масофавий (камерал) назоратни ташкил қилиш. Бунда дастлаб бюджет тизими бюджетлари ижросини масофадан туриб назоратини амалга ошириш ваколатини бириктириш кейинчалик бу ишни амалга ошириш юклатилган бўлим ёки гуруҳ ташкил қилиш мумкин.

4-босқич. Рисклар (фарқланишлар) туфайли йўл қўйилиши мумкин бўлган хатоликлар ва йўқотишларни аниқлаш ҳамда баҳолаш. Яъни, бюджет тизими бюджетлари ижросида юзага келиши мумкин бўлган хатоликлар ва йўқотишларни назарий аниқлаш ва баҳолаш.

5-босқич. Таҳлил натижаларини республика даражасида умумлаштириш ва рискларни аниқлаб олиш. Назарий ва амалий таҳлил ҳамда шу кунга қадар

аниқланган хатолик ва йўқотишларни тизимлаштириш орқали хатоликларнинг энг кўп учраши мумкинлиги рискин аниқлаш.

6-босқич. Олинган дастлабки натижаларни таҳлил қилиш ва аввал аниқланган камчиликлар сабаблари билан таққослаш. Умумлаштириш натижасида олинган дастлабки маълумотларни аввал аниқланган сабаблар билан таққослаш ва бу орқали умумий йўл қўйилган хатоликлар бўйича маълумотларга ва уларга имконият яратган сабабларни аниқлаш.

7-босқич. Хатоликларни бартараф этиш бўйича кўрсатмалар тайёрлаш ва хатоликларнинг олдини олувчи ёки ахборот берувчи дастурлар модулини яратиш. Ушбу босқичда аниқланган хатолик ва йўқотишлар тизимлаштирилиб, уларни эрта аниқлаш ҳамда йўл қўймасликни таъминлай оладиган “ақлли модуллар” яратилади. Уларни “ақлли модуллар” деб аталишига сабаб ушбу яратилган модуллар дастурий мажмуаларга ўрнатилганидан сўнг автоматик равишда яъни инсон факторисиз, дастурий мажмуадаги маълумотлар олинали, таҳлил қилинади ва натижалари чиқариб берилади.

8-босқич. Модулни дастлабки синовдан ўтказиш ва натижалари бўйича тузатишлар киритган ҳолда дастурий мажмуаларга жойлаштириш. Яратилган ақлли модуллар дастлабки синовдан ўтказилади ва энг мақбул аввало хато ва камчиликларнинг олдини олишга ихтисослашганлари дастурий мажмуаларга киритилади.

9-босқич. Модуллар ишлаши бўйича доимий мониторинг ўрнатиш ва ҳисоботини юритиш. Модуллар томонидан аниқланган хато ва камчиликларни таҳлил қилиш орқали уларга жавобгар бўлган тизимлар, ташкилотлар, соҳалар аниқланади ва улардаги камчиликларни бартараф этиш чоралари ишлаб чиқилади. Шунингдек, модулларни такомиллаштириш ишлари олиб борилади.

Ушбу босқичларда амалга оширилган ишлар орқали мамлакатимизда масофавий (камерал) назорат тизими ташкил қилинади ва ривожланади. Бу эса ўз навбатида унинг афзалликларини юзага чиқаради.

1-жадвал.

Масофавий (камерал) назоратнинг афзалликлари

Масофавий (камерал) назоратнинг афзалликлари

Кам вақт сарфланиши	Бевосита назорат объектига бориш шарт эмаслиги	Катта ҳажмдаги маълумотларни қамраб олиш мумкинлиги	Хатоликлар ва/ёки ўзлаштиришларни олдини олиш ва эрта аниқлаш имкони мавжудлиги	Назорат натижалари бўйича йўл қўйилиши мумкин бўлган серияли хато ва камчиликларни аниқлаш ва профилактика қилиш имкони яратилиши ва бошқалар
---------------------	--	---	---	---

Юқоридагиларни инобатга олиб, мамлакатимизда Масофавий (камерал) назоратни янада такомиллаштириш учун қуйидаги ишларни амалга ошириш лозим деб ҳисоблаймиз:

1. Ҳуқуқий асосни яратиш. Бунда Бюджет кодексига масофавий (камерал) назорат тушунчасини киритиш, унинг объекти ва субъектини аниқлаш, ҳужжатлаштириш турларини белгилаш.

2. Моддий техника базани яратиш ва такомиллаштириш. Бунда масофавий (камерал) назорат модуллари жойлаштириладиган ва сифатли ишлайдиган ахборот технологиялари инфратузилмасини шакллантириш лозим бўлади. У катта ҳажмдаги маълумотлар омборини сақлаш ва қайта ишлаш имкониятига эга бўлиши лозим.

3. Ташкилий масалани. Масофавий (камерал) назоратни таъминлаш учун ҳар бир молия бўлимида камерал назорат бўйича мутахассис штатини киритиш ва унга малакали яъни тизимда камида 5 йиллик амалий тажрибага эга бўлган, шундан, бюджет ташкилотларида 2 йилдан кам бўлмаган бухгалтерлик фаолиятини олиб борган ходимларни жалб қилиш лозим.

4. Масофавий (камерал) назорат модуллари давлат молиявий назорат ўтказиш вақтида аниқланган хато ва камчиликлар, ўзлаштириш ва камомадлар турлари ва шаклларида келиб чиқиб ишлаб чиқиш ва таҳлиллар асосида махсус дастурий таъминот яратиб, тегишли дастурий мажмуага (УзАСБО ёки ИСУГФ каби) жойлаштириш.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Бюджет кодекси
2. Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 24 октябрдаги 870-сонли “Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг Давлат молиявий назорати бош бошқармаси тўғрисида низомни тасдиқлаш тўғрисида”ги қарори.